

LBRIS

We know
books

**GABRIEL
LIICEANU**

**CE GÂNDEȘTE
DUMNEZEU?**

PUȚINĂ TEOLOGIE

H HUMANITAS
BUCUREȘTI

Notă explicativă privitoare la titlu	7
Notă explicativă privitoare la carte.	9

I. „Relocarea“ lui Dumnezeu în infinitul lăuntric

I. Justificări	19			
<i>Nu din îndârjire... 19</i>	<i>Cu inima împăcată 21</i>	<i>Gânduri care te ajung din urmă 23</i>	<i>Singurul aliat: Isus 25</i>	
<i>„Minciuna albă“ 27</i>	<i>Sofismul Sfântului Pavel 30</i>	<i>Eschiva cristică din fața minciunii. Adevărul lui Isus 31</i>	<i>Ipoteza minciunii albe cristice – o blasfemie? 35</i>	<i>Ce-ar fi să schimbăm unghiul de atac al misterului cristic? 39</i>
2. Limitele raționale ale credinței.	46			
<i>A gândi prin delegație 46</i>	<i>Revelația. Disputa în jurul identității lui Isus 48</i>	<i>Credință și cadru rațional 53</i>		
<i>Epoca lui Scotus Eriugena a apus... 57</i>	<i>Biblia între morală și alegorie 59</i>	<i>Frica și speranța muritorilor 62</i>		
<i>O palmă pe obrazul lui Arie 65</i>	<i>Dați lui Dumnezeu ce este al Cezarului 69</i>	<i>Puterea supremă în Cer și pe</i>		

<i>Pământ</i>	71	<i>Revolta lui Kierkegaard</i>	74	<i>Judecarea mîresei</i>	78	<i>Marea fractură</i>	83	<i>Care religie e cea mai „adevărată“?</i>	87	<i>Cuvinte nebunești</i>	88	<i>Dumnezeul sadic al Vechiului Testament</i>	90	<i>Ce gîndește Dumnezeu?</i>	91	<i>„Mă voi ruga pentru tine“</i>	95	<i>Spiritul nostru primitiv și pasiunea adevărului</i>	97	<i>Păcătosul de mine: vreau să înțeleg!</i>	100	<i>Abu-Cassem nu se putea despărți de papucii lui</i>	104	<i>Despre Calea care uită să găsească</i>	107
3. A crede și a ști												108													
<i>Ah, știința, ce prostie!</i>	108	<i>Între a crede și a ști</i>											111												
<i>Nu se fac înțelegeri cu Dumnezeu</i>	112	<i>Să despărțim – pentru Dumnezeu! – credința de cunoaștere</i>											113												
<i>O paranteză despre ereziile filozofice și nu numai</i>												114													
<i>„Gîndirea leneșă“ a teologiei</i>	120	<i>Sigur că Dumnezeu există...</i>											121												
<i>Dialogul cu Dumnezeu. Șubreda ontologie a transcendenței</i>												123													
<i>Dumnezeu nu locuiește nicăieri</i>												124													
<i>Blestemata dualitate spirit–trup</i>												128													
<i>Spirit întrupat și trup spiritualizat</i>												130													
<i>Paradis și infern</i>												132													
<i>Unde e „Împărăția lui Dumnezeu“?</i>												135													
<i>O (mai lungă, dar utilă) digresiune kantiană despre „transcendental“, menită să ajute înțelegerea propoziției „Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru“</i>												137													
<i>Ce înseamnă propoziția „Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru“?</i>												146													
<i>O poruncă utopică</i>												149													
<i>Ideea regulativă de Dumnezeu în sens moral</i>												152													
<i>Marele impas. Isus captiv între Dumnezeu și om</i>												154													
<i>„Relocarea“ lui Dumnezeu</i>												162													
<i>Ce teren ară teologia</i>												165													
<i>Prestigiul abisului. Cea de a doua cosmogonie</i>												167													
<i>Oameni, îngeri și Dumnezeu</i>												169													
<i>„Înscris în sufletul nostru“</i>												171													
<i>Despre supunerea asumată</i>												172													
<i>A crede în</i>																									

LIBRIS | We know books

mod inteligent 174 *Libertatea care apare la capătul unui act de supunere asumată* 175 *Rugăciunea în locul jertfei* 178 *Rugăciunea în sens kantian* 179 *Despre densitatea mediului spiritual* 183

II. Avem oare cu toții destin?

1. Destinul la singular	187
„Concepte uzurpate“ 187	
<i>Arhetipul vieții. Soartă și destin</i> 194	
„Categoriile speciei“ și „bietul om sub vremi“ 202	
<i>La moartea tiranilor</i> 205	
<i>Cârja destinului sau destinul clandestin</i> 211	
<i>Fortarea destinului. „Ce bucurie că viața n-are sens!“</i> 213	
<i>Eroii anonimi ai destinului</i> 216	
2. Destinul la plural.	219
<i>Destinul colectiv</i> 219	
<i>România în termeni de destin</i> 222	
3. Există un destin al omenirii?	224
4. Epilog	230
<i>Ultima vorbă publică a lui Churchill</i> 230	
<i>Heinrich Zimmer: „Viața este așa cum este“</i> 232	
<i>Apocalypse now</i> 233	
Note	235
Mulțumiri	249

Nu din îndârjire...

...am scris paginile care urmează, ci în bună măsură fiind înclinat să cred că o minte deschisă spre cunoaștere îi face pe oameni mai liberi, mai puțin manipulabili, mai pregătiți pentru fericire, mai creatori, mai apti pentru conviețuire, mai frumoși și mai buni. Reiese de aici că nu celor care și-au zăvorât mintea într-o convingere mă adresez. A-ți propune să cucerești o cetate apărată de o convingere devenită aprigă credință este timp irosit. O dispută a ta cu tine însuși, o dispută periodică cu convingerile proprii, sfârșită eventual cu o răz-gândire, da, asta are sens. Altminteri, orice dispută cu o convingere bătută temeinic în cuie, care se dispensează *de orice întemeiere obiectivă* a ei, nu-l va face pe cel deja convins decât să se afunde mai adânc în convingerea lui, în faptul de a se minți singur.

Totuși, cei ce-și sprijină viața și moartea pe credință trebuie să știe că aceste pagini nu sunt scrise împotriva *ideii* de Dumnezeu. (Ideea aceasta rămâne prezentă în

LIBRIS | We know books

discursul meu, fiind constitutivă pentru „realitatea spirituală“ a omului și pentru orientarea comportamentului său.) Paginile ce urmează își propun doar să înțeleagă de ce, intrând în lume, oamenii au avut nevoie să se raporteze la „Ceva“ aflat „mai presus“ de noi sau – dacă citim cu inima inteligentă *Confesiunile* augustiniene – la „Ceva“ aflat în cel mai adânc dintre adâncurile noastre. Și, de asemenea, să înțeleagă de ce această credință a dăinuit și după ce Dumnezeu a încetat să mai fie socotit un operator universal în marele lanț al cauzelor și efectelor. Altfel spus, încerc să dau o explicație a supraviețuirii lui Dumnezeu după marea lui „năpârlire cognitivă“ din modernitate, după ce, odată mintea noastră ieșită din vârsta minoratului, Dumnezeu a fost eliberat (cred că spre satisfacția lui, de altfel) de rolul de *factotum* explicativ și de funcțiile sale demiurgice, putându-se defini, abia de-acum, în acel spațiu adecvat într-un tot al naturii sale, care este spațiul ideilor orientative comportamentale, al legii morale și al credinței pure.

De câte ori mă cuprinde deznădejdea la gândul că o discuție rațională pe teme cu încărcătură afectivă nu este posibilă (căci tocmai ele generează i-raționalul), îmi reamintesc aceste cuvinte ale lui Jung din volumul *Amintiri*: „Dar undeva și cândva trebuie să fi existat oameni care, ca și mine, să fi căutat adevărul, care să fi gândit în mod rațional, care să nu fi vrut să se înșele pe sine și să-i amăgească pe alții și nici să nege realitatea dureroasă a lumii“¹.

LBRIS

Cu inima împăcată

We know
books

Oricât de justificat ne apare un gest *atipic*, simțim nevoia să-l confirmăm printr-unul similar, făcut de altul, ca și cum ne-ar fi totuși frică de singurătatea (și disonanța) în care ne instalăm deodată asumându-l. Nu e ușor să pleci singur la drum, gândindu-te că poate singur vei rămâne până la sfârșitul lui.

Când am scris – cu inima împăcată – *Isus al meu*, am realizat că fac totuși ceva în răspăr, ceva oarecum „necuviincios“, care atinge lucruri tainice și nedeslușibile din noi, și gândul acesta m-a tulburat. Cartea se născuse târziu, urmând firul unui parcurs de care mă mulțumisem să mă mir în tăcere, lipsindu-mi o vreme atât curajul, cât și cuvintele care ar fi putut articula dezbaterea mea interioară.

Nimeni în jurul meu nu simțise de-a lungul anilor nevoia să deschidă discuția, nevoia unei interogări, a exprimării unei îndoieli, a unei regândiri a lucrurilor bătute în cuie de două mii de ani. Riscul era, dacă o făceai, să fii trecut de îndată în tabăra ateilor. Orice tentativă de a pune în cauză formulările tradiționale ale „dreptei credințe“ era taxată ca impie și deplasată, ba chiar asociată, ca stilistică a gândirii, cu propaganda sălbatică de care am avut parte în comunism.

În prima încercare timidă de a pune în discuție cu un prieten câteva „adevăruri ale credinței“ la care nu știam nicicum să mă raportez, totul a eșuat în enervarea

celuilalt, care, ca argument final, mi-a trântit un „leninistule!“. Îi simțeam întărâtarea, tonul devenise agresiv. Până și Noica declarase că hermeneutica lui scormonitoare, cu care se apropia de fiecare carte mare a lumii, nu cutezase să interpreteze în cheie proprie Evangheliile: „Cartea lui Isus, nu cel din Nazaret, cartea lui Isus Cristos n-am îndrăznit niciodată s-o anexez cultural, și simt că n-aș avea niciodată dreptul să fac din ea obiect al hermeneuticii; nu-i pot da numele meu“².

Ciudat era că un gest care, în cazul meu, trimitea la revendicarea „liberei gândiri“, și nu la deposedarea cuiva de dreptul și libertatea de *a crede*, putea fi asociat cu cea mai opresivă ideologie a lumii. Nu obligasem pe nimeni la nimic, nu convergeam și nu strigam la răscruci că descoperisem Adevărul. Îmi urmăream, în nevoia de a ieși la un țărnm ferm, doar bâjbâiala gândului. Mă întrebam, mă îndoiam și ascultam, timid, glasul rațiunii din mine. Ce poate fi atunci mai neplăcut decât să deschizi gura pândit de spectrul mizeriei ideologiilor la orizont?

Continui, așadar, să cred că tot ce am scris despre Isus și învățătura lui nu are nimic, dar absolut nimic în comun nici cu cei care, după „Marea Revoluție“, au transformat bisericile în depozite de cartofi și nici cu cei care, de-a lungul istoriei, pretinzând că-l slujesc pe Dumnezeu, au atins cote de fanatism, cruzime, prostie, superbie și corupție greu de întâlnit în istoria lumii. Și așa se face că, într-o bună zi, m-am întors către Isus cu inima curată și mintea limpede.

Adevărul e că ceea ce m-a ajutat să regândesc lucrurile, încercând să le reaşez pe picioarele lor, a fost brânciul pe care mi l-au dat predicile serbede și sfada mea tăcută cu discursul văduvit de logică al aprigilor „îndumnezeiți“. Numai o legendă care se ia în serios în litera ei și care are din pornire geniul mistificării te îndeamnă să cauți „calea și adevărul“. Nimic nu e mai fals și asupritor decât *adevărul pios*: acela care-i acordă lui Dumnezeu, printr-o fraudă de cunoaștere, mai mult decât poate duce prin natura lui transcendentă. Căci nimeni nu poate impune altuia un adevăr pe care nimeni, niciodată, nu-l poate revendica pe temeiul respectului pentru actul investigării și al cunoașterii.

Gânduri care te ajung din urmă

Au trecut douăzeci de ani de când am scris rândurile de mai jos în *Ușa interzisă*. Le redescopăr acum și mă uimește să văd că ideea exista deja și că a reapărut, în mai multe rânduri, în *Isus al meu*:

În *Amintirile* lui Jung sau în *Memoriile* lui Eliade sunt destule exemple de intruziune, *prin vis*, a unei alte ordini a lucrurilor în viața noastră. Eu însumi m-am simțit vizitat în câteva rânduri de oameni care au jucat un rol deosebit în viața mea: bunicul meu, mama, Noica, Petru Creția, Horia Bernea... Nu gândul către posibilul altei lumi îmi lipsește, ci disponibilitatea de a crede că invizibilul poate fi sistematizat, investigat, într-un cuvânt *cunoscut*. Pentru mine religiile sunt enorme metafore ale transcendenței.

LIBRIS

We know
books

Când spun „metafore“, iau cuvântul în sens propriu: o uriașă cantitate de elemente din lumea vizibilului este mobilizată și pregătită pentru a fi „transportată dincolo“ (*metaphórein*), în speranța că în felul acesta invizibilul ar putea fi intuit, aproximat etc. În mod stângaci (și disperat) se încearcă cucerirea invizibilului prin vizibil și a necunoscutului prin cunoscut. De fapt, se inventează obiecte pentru idei speculative de care, dintr-un motiv sau altul, avem nevoie. Toate religiile au generat, lezând însăși natura transcendenței, arte vizuale și opere de elocință și au constrâns ceea ce trece „dincolo“ să renunțe la prestigiul vidului și tăcerii și să accepte, din rațiuni electorale, ofensa plebeiană a imaginii și cuvântului. „Povestea“ și „imaginea“ au pătruns abuziv în spațiul inexprimabilului și al fără-de-chipului, creând capodopere artistice care, treptat, au evadat din spațiul imaginat în cel real.

Evident, bietul „spirit întrupat“ aruncat în lume etc. trebuia să se sprijine pe „ceva“ pentru a face saltul către originile Proiectului Divin. Anatomia corpului, arborele, aripa, puntea, pragul, scara, crucea etc. au devenit simboluri, pecetluri ale separației abolite (*sýmballein*) dintre vizibil și invizibil. Numai că ceea ce inițial a fost un compromis de „traducere“, ceea ce s-a născut ca o convenție metaforică bazată pe neputința de fond de a înhăța transcendentul a terminat prin a deveni aprig, revendicativ și sigur de sine. Mâna care pretinde că, pur și simplu lungindu-se la altă scară, poate apuca ceea ce îndeobște nu poate fi niciodată la „îndemână“ vrea să ne convingă că ține în pumnul strâns văzduh din lumea zeilor. Când citesc tipi ca Rudolf Steiner sau René Guénon, am impresia că diferența dintre un mit și un manual de botanică a dispărut.³

Ce bine e să-ți găsești, peste ani, un aliat de gândire în tine însuși! Sau să dai peste un gând care *te aștepta* să-l culegi din mers.

Singurul aliat: Isus

Când, foarte târziu, la 78 de ani, am început să scriu cartea despre Isus, n-am vrut să caut predecesori și aliați care ar fi putut să-mi servească drept alibi pentru libertatea pe care mi-o luam spunând, în sfârșit, „ce cred“. Să judec cu mintea *mea* însemna în aceeași măsură: *fără* „*tovarăși de drum*“. Voiam să fiu față de ei la fel de liber pe cât mă simțeam, scriind, de cei care-mi înăbușiseră pornirea de a mă îndoi sau întreba. Așadar, fără atei antici, fără luminiști francezi, fără Shelley sau Feuerbach, fără Marx, desigur, și cu atât mai mult fără leniniștii care închideau gura credinciosului cu un glonț în ceafă. Orice alăturare de aceștia o resimțeam ca vexațiune. Firesc era să nu-i accept nici pe cei care m-ar fi lapidat pentru credința mea, nici pe cei care ar fi făcut-o pentru necredința mea.

De fapt, gestul meu de emancipare avea o justificare mai degrabă „provincială“ și culturală, avea rădăcinile înfipte în mediul în care mă învârteam. Istoria credinței românești era legată de o Biserică pravoslavnică, extrem de sigură de mandatul ei, necruțătoare cu celelalte ramuri ale creștinismului („catolicii și protestanții sunt oastea Satanei“, îmi explicase un sfânt părinte

la schitul Prodromu de la Athos) și incompatibilă cu „reformele” și cu punerea în discuție a calității catehetice și morale a slujitorilor ei. Era o Biserică care-și clădise puterea pe supușenia enoriașilor, iar pe umilitatea acestora, socul trufiei ei.

Gestul meu de „emancipare” se năștea din nevoia de decantare, de despărțire a apelor, de filtrare, de fapt din nevoia acută de a înțelege cum a fost cu puțință cea mai mare gândire în turmă din istoria omenirii. Pe care, în țara mea, o descopeream după 1989 funcționând cu foști activiști atei de frunte îndumnezeiți peste noapte, cu securiști care-și sfințeau limuzinele și birourile de la guvern, cu senatori masați pe ceafă (în Parlament!) cu ulei sfințit de câte o colegă pioasă, ca să nu fie luați cu duba de la DNA, și, exponențial, la procesiuni, la sărutat de icoane și la târâțul pe brânci în urma unor moaște. Gestul meu era expresia unei trăiri ale cărei emoții, câtă vreme le țineam ascunse, mă coborau în ochii mei. Știam că, expunându-le, n-aveam să mă aștept la bunăvoință de la cei din jur. Însă nu doream să rănesc credințe întremătoare, nici să îmi impun „adevărul” cu acea îndârjire cu care alții încercau să-mi impună fantasma lor.

Culmea e că singurul aliat pe care am simțit nevoia să mi-l iau împotriva prietenilor cucerniciți, împotriva vorbirilor înalte din amvon și a parcursului atât de discutabil al Bisericii a fost Isus însuși, *cel mai trădat* personaj din tradiția creștină, cel despre care un gânditor danez a spus că a fost „singurul creștin”, iar despre a

cărui apariție un filozof din estul Europei a spus că era necesară „ca să putem percepe amploarea ticăloșiei umane“. Isus, așadar, singura unitate de măsură după care ne puteam regla viețile și care ne permitea să distingem credința adevărată de purtarea doar împăunată cu ea. Acestea erau motivele pentru care-l socotisem *cea mai aleasă ființă* apărută în specia noastră și cel care întrupase în mod exemplar *funcția morală a credinței*. Doar separându-l de tot ce i-a urmat, luându-l ca singur reper, puteam avea certitudinea că rămân pe drumul bun.

„Minciuna albă“

Dar a mai existat un motiv. Am spus atunci despre Isus că a fost cel mai mare seducător din istoria omenirii. Însă nu mi-am dus gândul până la capăt. Un seducător se adresează afectului din noi. Rolul lui e să-l *activeze*. Să-l amplifice dacă e unul bun, sau să-l îmblânzească dacă e rău. Iar cel mai puternic afect rău pentru noi, ființe finite *conștiente de finitudinea lor*, este frica în fața sfârșitului și a neantului care-i urmează. E formidabil că cel care a strigat de pe cruce s-a oferit să-i țină locul, pentru noi, Celui care pe el, în clipa aceea, l-a părăsit. Ce importanță ar avea dacă Isus, vorbind tot timpul de un Tată plin de iubire și absent tocmai în clipa aceea de la căpătâiul Fiului său – Tată pe care Fiul l-a invocat *ca și cum* ar fi existat –, ar fi rostit pentru noi

cea mai măreață „minciună albă“ din istoria limbajului omenesc: că vom muri spre a învia?

„Minciuna albă“ (*le mensonge blanc, the white lie*), sintagmă rară sau deloc folosită în română, e considerată o minciună benignă, căci îl ajută pe altul fără să facă rău nimănui. Nu rezultă de nicăieri că adevărul, fiind spus, face întotdeauna bine. Și că n-ar exista cazuri în care o minciună poate salva. Între adevăr și minciună nu există *a priori* o prăpastie care să le separe așa cum o prăpastie desparte Binele de Rău. Adevărul și minciuna se declină în spațiul moral, iar scrupulul de a nu minți dispare în fața nevoilor altuia, a suferințelor lui, a așteptărilor lui. Există momente când important nu este să spui adevărul „cu orice preț“, dacă prețul are un rezultat devastator asupra celuilalt. Dacă, de pildă, în goliciunea lui, adevărul îl aruncă în disperare? Minciuna albă este practică cel mai adesea de cei din preajma noastră, care se gândesc să ne cruțe de un adevăr dureros.

Dar dacă, prin absurd, ajungem să-i socotim *pe toți oamenii* ca făcând parte din *preajma* noastră? Căci acest „absurd“ este Isus. Acest lucru de negândit l-a făcut el când i-a cerut fiecărui om să-l socotească *seamăn* pe oricare altul. Când a gândit omenirea dincolo de tot ce ne desparte și învrăjbește, dincolo de triburi, dincolo de samariteni și evrei, dincolo de religii, dincolo de evlavioși și necredincioși. Pe scurt, când a gândit-o ca pe o uriașă mulțime de *semeni*, privind-o *doar* sub unghiul a ce ne unește și ne face egali în umanitatea noastră.